

UDK: 34(497.5 Cres-Osor)"1441":347.28(37)

ПРЕГЛЕДНИ

Рад примљен: 28.05.2024.

UDK: 347.28(497.5)(094)(091)

НАУЧНИ РАД

Рад прихваћен: 22.08.2024.

Dr Ines Matic Matešković,*

Docent,

DOI: 10.5937/zrpfni-51257

Pravni fakultet, Sveučilište u Rijeci

ORCID 0000-0002-6101-8445

Republika Hrvatska

PRISUTNOST RIMSKE PRAVNE TRADICIJE U INSTRUMENTIMA OSIGURANJA TRAŽBINA CRESKO-OSORSKOG STATUTA**

Apstrakt: U radu se analiziraju pravni instituti usmjereni na osiguranje vjerovnikove tražbine te položaj dužnika i vjerovnika u Cresko-osorskom statutu u slučaju dužnikova neispunjenja dugovanoga. Statut veću pažnju posvećuje prvenstveno založnom pravu te na različite načine uređuje pravila oko zasnivanja zaloga na pokretninama i nekretninama, kao i oko prodaje založene stvari te namirenja vjerovnika iz vrijednosti iste. U radu se pruža pregled uređenja ovih instituta te njihovih specifičnosti, a na temelju provedene analize kritički se vrednuje geneza navedenih instituta te utjecaj rimske pravne tradicije na razvoj osiguranja tražbina u pravu Cresko-osorskog statuta.

Ključne riječi: Cresko-osorski statut, osiguranje tražbina, založno pravo, rimsko pravo.

---

* ines.matic@pravri.uniri.hr

** Rad je izložen na međunarodnom znanstvenom skupu 580. obljetnica Cresko-osorskog statuta, održanom 13. i 14. svibnja 2022. godine u Cresu i Malom Lošinj.

1. Uvodna razmatranja

Cresko-osorski statut donesen je 1441. godine te obuhvaća odredbe koje su se zapisivale i donosile u razdoblju od 1409. do 1608. godine, podijeljene na četiri knjige.¹ Izvori ukazuju na zaključak da to vjerojatno nije bio prvi statut ove komune te je, prema mišljenju Beuca, tekst Statuta zasigurno reformiran i u određenoj mjeri prilagođen mletačkim pravilima, uzimajući u obzir činjenicu da je u promatranom razdoblju otok Cres bio u sastavu Mletačke Republike (Beuc, 1953: 38). S obzirom da je Statut tiskan 1640. godine u Veneciji, na venecijanskom dijalektu talijanskog jezika, često se može susresti i neprecizan podatak o tome kako je Cresko-osorski statut donesen 1640. godine.

Obradom Statuta su se koncem 19. stoljeća bavili talijanski znanstvenici Stefano Petris² (1889. godine), Giuseppe Vassilich³ (1890. godine) te Silvio Mitis⁴ (1920. godine), utvrđujući poveznice s Italijom te nudeći određena nacionalno

1 U vrijeme donošenja statuta postojale su četiri komune: Osor, Cres, Beli i Lubenice te je tekst statuta pripremila povjerenstvo, a odobrili su ga predstavnici ove četiri komune i dužd Francesco Foscari, što ukazuje na određeni stupanj demokratskog postupanja i činjenicu da je tekst odobrila cjelokupna otočna zajednica.

2 Stefano Petris je o statutu pisao kao izrazito protalijanski orijentirana osoba. O podrijetlu obitelji Petris već je bilo govora u tekstu akademika Strčića. Valja imati u vidu da statut kakav se spominje u naslovu Petrisova rada *Lo statuto dell'isola di Cherso ed Ossero*, Ginnasio di Capodistria, Capodistria iz 1889. nikad nije postojao.

3 Giuseppe VASSILICH, statutu je posvetio značajan dio svog rada „Da dedizione a dedizione, appunti storico-critici sulle isole del Quarnero“, *Archeografo Triestino*, Trieste, 1890, II Serie, vol. XV (= XIIX), articolo N. 321., zatim se njime bavio u radu „Dopo i “Due Tributi”, Le Isole del Quarnero nel XI secolo e nella prima metà del XII, considerate nei loro rapporti con Venezia, con l'impero bizantino e coi re della Croazia“, *Archeografo Triestino*, 1887, II Serie, vol. XIII (= XVII), articolo N. 289, 287–341.

4 Najopsežniji rad posvećen statutu je napisao Silvio Mitis (Cres, 1853. – Trst, 1934.). Nakon završene gimnazije u Kopru studirao je u Beču i Grazu gdje je i diplomirao povijest. Bio je profesor povijesti u Zadru i jedno vrijeme profesor i direktor gimnazije u Pazinu, zatim u Caserti. njegovi radovi donose mnoga nova saznanja o povijesti Dalmacije a posebno otoka Cresa (*La Dalmazia ai tempi di Lodovico, Il Grande Re d'Ungheria, Storia di Ezzelino IV da Romano, Frammenti di Storia Liburnica Zara, 1890 i Storia dell'Isola di Cherso-Ossero dal 476 al 1409*, Parenzo, 1925, „La partecipazione di Cherso-Ossero alla civiltà italica“, *Archeologia Triestina*, vol. XIV, III serie, 1927). S Antoniom Cellom je osnovao creski muzej i dao temeljni fundus za njega. Proučavao je povijest grada Cresa i objelodanio niz značajnih dokumenata koji, imaju nesumnjivu znanstvenu vrijednost: *Alcuni reggitori di Cherso-Ossero dal 476 all'annessione dell'isola alla Madrepatria* i brojne druge. U članku koji se u dva nastavka bavi Cresko-osorskim statutom Mitis ističe da otok zapravo ima svega dva opširna pravna izvora: Ingaldov tekst Osorskog i Cresko-osorski statut koji je u nekoliko primjeraka objavljen 1640. u Veneciji. Taj pisac ističe da su te isprave *di una importanza grandissima* jer uređuju javno pravo, ali i najvažnije komponente života na Otoku. Taj je pisac opisao i fizičke značajke teksta objavljenog statuta. Glede teksta pojedinih odredaba statuta Mitis ističe da se upotrebljavaju različite oznake koje upućuju na teškoće kompilacije. Mitis se

romantičarska promišljanja o pravnim institutima koje Statut uređuje (Margetić, 2012: 436). Što se tiče hrvatskih znanstvenika, vrlo iscrpnu raspravu o Statutu napisao je Ivan Beuc⁵ (1953. godine), međutim, i ona je lišena detaljnijih odgovora o pravnom razvoju Osora i analizi pojedinih instituta u Statutu. Ključni doprinos za analizu Cresko-osorskog statuta dao je akademik Lujo Margetić koji je priredio prvi prijevod ovoga Statuta na hrvatski jezik, a planirao je i iscrpnu analizu njegovih odredbi, no, nažalost, preminuo je prije nego li je uspio dovršiti to istraživanje.

S obzirom da je Margetić proveo niz veoma iscrpnih istraživanja hrvatskih srednjovjekovnih statuta, uključujući i brojne komparativne analize, njegova sistematizacija pripadnosti pojedinih srednjovjekovnih statuta određenoj pravnoj regiji od ključnog je značaja za daljnje analize. Prema Margetićevoj sistematizaciji⁶ (Kosanović, 2010: 138 i Margetić, 1983) Cresko-osorski statut dio je Kvarnerske regije, iako se po nekim analizama svrstava i u Dalmaciju⁷ (Margetić, 1989: 73). *Cresko-osorski statut je normativni izvor lokalnog prava koji je važio ne samo u navedena dva gradska središta nego se izričito spominju Lubenice i Beli, otok Zaglav, ali i druga mjesta na Otoku. Kontekst mnogih odredaba je takav da se odredbe odnose na cijeli Otok. U nekim odredbama se to izričito navodi. U kontekstu Statuta Otok je označavao otoke Cres, Lošinj, ali i druge otoke Cresko-lošinjskog arhipelaga. Iz toga slijedi da je Cresko-osorski statut važan izvor municipalnog prava za velik dio Kvarnera* (Margetić, 2012: 438). Ipak, znakovito je da je ovaj Statut po svojim rješenjima najbliži grupi istarskih statuta,⁸ na što će se ukazivati u nastavku rada (Margetić, 1996: 178–180; Margetić, 1997: 169–173; Margetić, 198: 1).

Odredbe obveznog i stvarnog prava koje se odnose na osiguranje tražbine i pitanje namirenja u slučaju neispunjenja od strane dužnika, one su koje svjedoče o ekonomskim prilikama određene zajednice i stupnju razvijenosti

---

na kraju svog rada bavio pitanjem vjerodostojnosti teksta koji je kao Cresko-osorski statut objavljen u Veneciji na venecijanskom dijalektu talijanskog jezika.

5 Historiografija na hrvatskom jeziku počela se ozbiljnije baviti Cresko-osorskim statutom tek nakon 1945. Među prvima je tekst Ivana Beuca objavljen u Vjesniku Državnog arhiva u Rijeci, sv. 1, 1953. Osorska komuna u pravno- povijesnom svjetlu.

6 *U svojim razmatranjima srednjovjekovnog hrvatskog prava Lujo Margetić teritorijalno je definirao pravne regije...Posebnu pravnu regiju Dalmacije za njega čini prostor od Krka do Budve. Naime, iako se često dotiče pravnih sustava Cresa, Krka, i Raba u svojim komparativnim analizama vezanim uz razvoj prava u Dalmaciji, oni su prema njegovoj podjeli smješteni u Kvarnersku pravnu regiju.*

7 *Cres je bio u orbiti snažnog mletačkog utjecaja, čak od doba kad je Bizant za Bazilija II bio na vrhuncu snage i zato je razumljivo da je i pravni sustav toga otoka imao mnoge aspekte mletačkog prava. Ipak, imao je i mnoge samostalne karakteristike.*

8 Kada govori o Cresu na više mjesta upozorava na veću povezanost s Istrom, kao i na osobito izražen utjecaj mletačkog prava.

organizacije života. U Cresko-osorskom statutu generalno se može uočiti tendencija sređivanja odnosa između vjerovnika i dužnika s ciljem da se osigura čim veći stupanj pravne sigurnosti, kao osnovni preduvjet daljnjeg ekonomskog napretka i poboljšanja ekonomskih prilika. Ovaj Statut sadrži odredbe o osiguranju tražbina, kako materijalne, tako i postupovne te odredbe iz kojih zaključujemo o postojanju različitih oblika osobnog i stvarnog pojačanja ugovornih obveza. Stvarnim pojačanjem obveznog odnosa ugovorni se odnos može pojačati davanjem stvari ili novca pa u ove oblike osiguranja tražbine ubrajamo kaparu i založno pravo na pokretnim i nepokretnim stvarima, dok se osobnim osiguranjima pojačava obveza dužnika ugovornom kaznom ili pak uključivanje jamca kao dodatnog dužnika uz glavnog dužnika (Bego, 2017: 239). Iako se većina statutarnih odredbi odnosi na založno pravo na pokretninama i/ili nekretninama, za osiguranje tražbina koristili su se i drugi instituti iz kojih je razvidna ideja zaštite ugovornog položaja vjerovnika, kao što je jamstvo i kapara, ali i određivanje prava prvenstva pri namirenju određenih kategorija tražbina te mogućnost vjerovnikova ulaganja prigovora na raspolaganja dužnika. Svrha ovoga rada je analizirati navedene odredbe te utvrditi aspekte koji predstavljaju poveznice i potvrdu da i tadašnje hrvatsko pravo ima elemente rimske pravne tradicije te da čini dio europske pravne baštine.

2. Osobno pojačanje obveznog odnosa

2.1. Jamstvo

Osobnim osiguranjima pojačava se obveza dužnika, ugovornom kaznom, ili se netko treći uključuje u obvezu pored dužnika pa govorimo o jamstvu. Jamstvo ili poručanstvo (*adpromissio*) oblik je osobnog osiguranja tražbine uvođenjem dodatnog dužnika, jamca, na strani glavnog dužnika koji se vjerovniku obvezuje da će ispuniti valjanu i dospjelu obvezu dužnika, ako ovaj to ne učini⁹ (Romac, 1975: 39; Margetić, 1997: 221). Cresko-osorski statut dotiče se jamstva u nekoliko odredbi iz kojih svakako možemo zaključiti kako je jamstvo bilo poznat način osiguranja tražbine vjerovnika uvođenjem u obvezni odnos dodatne osobe na strani dužnika.

Jamstvo je prema Statutu imalo akcesorni karakter pa je obveza jamca mogla postojati samo uz obvezu glavnog dužnika,¹⁰ međutim iz odredbi nisu

9 Rimsko poručanstvo u doba Justinijana imalo je strogo imovinskopравни aspekt te dvije temeljne značajke: poruk je imao pravo na, tzv. *beneficium divisionis* što znači da je u slučaju postojanja više poruka svaki od njih bio obvezan na odgovarajući dio obveze glavnog dužnika, a ne na cijeli dug te pravo *beneficium ordinis seu excussionis* što je obvezivalo vjerovnika da najprije pokuša svoju tražbinu namiriti tužbom i izvršenjem naplate od glavnog dužnika, a tek potom od poruka.

10 Navedeno je usporedivo s rimskim pravom od razdoblja Justinijana. Na kvarnerskom području najpotpunije odredbe o jamstvu nalazimo u Krčkom statutu koji valjanost jamstva

razvidne druge karakteristike, kao što je pitanje supsidijarnosti jamčeve obveze ili pravo regresa. Odredbe koje spominju jamce prvenstveno su usmjerene na osiguranje namirenja sudskih troškova kao preduvjeta za pokretanje sudskog postupaka (Margetić, 1989: 98).

Takav primjer je odredba koja regulira situaciju kada stranac podnese tužbu protiv otočanina. Stranac je u tom slučaju dužan prethodno predložiti kneževoj vlasti jednog otočanina, koji će jamčiti za sudske troškove, ili položiti dostatan zalog kod kamerlenga komune¹¹ (Margetić, 2012: 451). Na tom tragu je i odredba o tome da je klerik ili crkvena osoba dužna prethodno pružiti jamstvo za troškove spora, ako hoće sudski zahtijevati neku stvar od nekog otočanina. Slično kao i u Korčulanskom statutu,¹² odredbe o jamstvu ovdje se odnose na jamstvo na sudu koje je tuženi dužan dati kao osiguranje da će ispuniti presudom utvrđenu obvezu (Šeparović, 1987: 102; Foretić, 2014).

Jamci su bili potrebni i pri ugovaranju zakupa općinske imovine pa se reformacijama Statuta iz 1586. koje dopunjuju starije statutarne odredbe s obzirom na poslovanje kamerlenga, određuje, da je pisar komune dužan u knjizi inkanta ubilježiti, poslije završenog inkanta, odluku, kojom se dodijelio zakup općinske imovine određenom licu, te dva jamca, ako vrijednost zakupa nije prelazila 300 lira godišnje, a za svakih 200 lira više, jednog jamca poviše.

O značaju jamstva govori i odredba o razbaštinjenju sina iz koje razaznamo da je insolventni dužnik bio zatvaran do ispunjenja činidbe vjerovniku, a zatvora se mogao osloboditi ukoliko bi imao jamca. Naime, odbijanje sina da bude jamac za svog oca nakon što je otac dospio u zatvor zbog duga, predstavlja jedan od četrnaest taksativno navedenih slučajeva koje Statut predviđa kao opravdane i valjane temelje za razbaštinjenje sina¹³ (Margetić, 2012: 502).

---

uvjetuje postojanjem notarske isprave te ugovaranjem ugovorne kazne, a propisuje da jamac odgovara kao glavni dužnik, iz čega je razvidno arhaično shvaćanje. Za razliku od toga, Riječki statut propisuje supsidijarnost jamstva pa jamac odgovara samo ako se bezuspješno pokušalo izvršenjem na imovini glavnog dužnika. Iz navedenoga se može zaključiti kako Krčki statut slijedi ranosrednjovjekovno pravo i načela langobardskog prava, dok Riječki statut prihvaća rimska pravna načela u skladu s Justinijanovim zakonodavstvom.

11 Čl. 8 *Statuiramo i naređujemo, ako neki stranac želi zahtijevati od nekoga našeg otočanina neku stvar na sudu, prije nego što je njegov zahtjev prihvaćen, treba dati jednoga od naših otočana kao jamstvo dovoljnog za pokriće troškova i koji je prihvatljiv za vlast ih predati zalog općinskom blagajniku, dovoljan za utvrđeni zahtjev. Nakon što je takvo osiguranje predano, bit će takav stranac saslušan i obavljen postupak u skladu s prethodnim poglavljem.*

12 U Korčulanskom statutu odredbe o jamstvu odnose se na jamstvo na sudu koje je tuženi dužan dati kao osiguranje da će ispuniti presudom utvrđenu obvezu u sporovima vrijednosti iznad jednog perpera, a to u slučaju da na Korčuli nema pokretne ili nepokretne imovine tolike vrijednosti.

13 Čl. 231.: *Slučajevima u kojima otac ili majka mogu razbaštiniti sinove: Kako je u knjizi ovoga Statuta određeno da nitko ne može razbaštiniti sinove ili neke od njih, ako se to ne*

Slijedom navedenoga, možemo zaključiti kako srednjovjekovni poruk prema Cresko-osorskom statutu ima obilježje akcesornosti, ali ne pronalazimo odredbe iz kojih bi mogli donijeti zaključak o supsidijarnosti, iako bi po tom pitanju bilo vrlo korisno vidjeti praksu koja, nažalost, još uvijek nije dostupna, a koja bi mogla, kao i kod primjera dalmatinskih srednjovjekovnih statuta i usporedne prakse iz notarskih knjiga, pokazati da se ovo obilježje ipak pojavljivalo (Margetić, 1997: 221–222).

3. Stvarno pojačanje obveznog odnosa

3.1. Kapara

Kapara (*arrha*) je iznos novca ili određena stvar koju jedna od stranaka prilikom zaključivanja ugovora daje drugoj strani kao znak da je ugovor zaključen. U klasičnom rimskom pravu *arrha* je mogla služiti samo kako dokaz o zaključenju ugovora (*arrha confirmatoria*), dok je Justinijan predvidio da se kapara ugovori i kao odustatnina (*arrha poenitentialis*) pa stranka koja je dala kaparu može odustati od ugovora prepuštanjem danog iznosa, dok je primalac kapare u slučaju odustajanja od ugovora dužan primljenu kaparu vratiti u dvostrukom iznosu (Romac, 1975: 64).

Analiza statutarnih odredbi, kao i do sada provedenih istraživanja na temu kapare u srednjovjekovnim statutima, neizbježno nameće pitanje kapare kao potencijalnog instrumenta osiguranja potraživanja, iako je takva njezina funkcija vrlo dvojbeni sa stajališta znanstvenika koji su se bavili tom problematikom. Kako tumači Margetić, davanje kapare je zapravo obvezatna forma

---

odnosi na razumne slučajeve, a te se slučajeve ne zna; i zato da bi svima bili poznati ti slučajevi u nastavku se utvrđuje u kojim slučajevima dolazi do razbaštinjenja. Treba znati da postoji 14 slučajeva: prvi, ako bi sin dignuo ruku na oca, da bi ga povrijedio; drugi, ako bi počinio veliku uvredu ili povredu prema ocu; treće, ako bi optužio oca za kaznena djela osim ako je riječ o kaznenom djelu protiv državne vlasti ili ako bi počinio uvredu veličanstva, tj. protiv države, jer u ta dva slučaja otac ga ne može razbaštiniti; četvrto, ako bi sin zločinački živio sa zločincima; peto, ako bi sin nastojao ili snovao o očevoj smrti; šesto, ako bi sin prijevarno podigao spor protiv oca u kojem bi rečeni sin namjeravao nanijeti ocu štetu i zlo; sedmo, ako bi otac nakon što je dospio u zatvor zbog duga zatražio od sina, da mu bude jamac, a sin ne bi dao osiguranje za oca; ovaj slučaj odnosi se samo na muške osobe; osmo, ako bi sin zabranio ocu oporučiti; deveto, ako bi sin bio tužiteljem protiv očeve volje, osim ako bi otac učinio isto; deseto, ako kćer ne bi poslušala oca koji ju želi dati u brak i dati joj miraz u skladu sa svojom imovinom, već ona umjesto toga želi živjeti razvratno; jedanaesto, ako bi sin imao odnose s maćehom ili s očevom konkubinom; dvanaesto, ako bi sin loše postupao s ludim ocem, u kojem je slučaju odmah razbaštinjen; trinaesto, ako sin ne bi htio otkupiti oca od Saracena pa u tom slučaju, ako otac umre u zatvoru, nasljedstvo pripada crkvi; četrnaesto, ako bi otac bio katolik, a sin heretik.

sklapanja utuživog obveznog pravnog posla koji se njome perfektuira¹⁴ (Margetić, 1997: 170 *et seq.*).

U Cresko-osorskom statutu kapara je predmet uređenja u članku 222. te imamo specifičnu situaciju, sličnu onoj u Dubrovačkom statutu¹⁵ (Kapović, 1990; Cvitanić, 1998.; Foretić, 2014; Margetić, 1993). Naime, Cresko-osorski statut uređuje kaparu na način da razlikuje posljedice davanja malog novčića na ime kapare i davanje jednog groša ili više. Jasno je da je kapara od malog novčića¹⁶ (Margetić, 1997: 175) samo forma sklapanja pravnog posla,¹⁷ tj. da je to *arra confirmatoria* klasičnog rimskog prava,¹⁸ (Margetić, 1997: 171) dok u drugom slučaju možemo uočiti naznake ideje kapare u pravom smislu riječi gdje je dana kapara imala funkciju ugovorne kazne (*arrha poenalis*) kojom se osigurava izvršenje već sklopljenog ugovora (*arrha pacto perfecto data*) i u tom je slučaju strana koja ne bi izvršila ugovor gubila predanu kaparu, odnosno vraćala dvostruku primljenu kaparu kao naknadu štete¹⁹ (Margetić, 1997: 172).

14 Margetić na primjeru Splitskog i Dubrovačkog statuta pojašnjava kako u ovim pravnim vrelima kapara nedvojbeno nema sadržaj i značenje kapare rimskog i modernog prava već predstavlja obvezatnu formu sklapanja utuživog obveznog pravnog posla koji se njome perfektuira pa se zato takva „kapara“ može sastojati u novcu, ali i u davanju bilo koje stvari uz čega proizlazi da nije važna ni visina ni oblik „kapare“.

15 U Korčulanskom statutu kapara se definira kao učvršćenje pogodbe i znak nastanka obveze između vjerovnika i dužnika, pritom ne dajući naznaku o tome da bi služila i kao osiguranje ispunjenja te pogodbe. U Splitskom statutu pronalazimo odredbe o tome kako dužnik pri zaključenju ugovora daje određenu vrijednost vjerovniku koji ga na taj način može lakše natjerati na izvršenje obveze, odnosno, kaže da je prodaja s kaparom *sit firmum et ratum*, čvrsta i valjana, što također ukazuje da ovdje nije riječ o institutu koji služi osiguranju ispunjenja obveze već ima funkciju forme sklapanja pravnog posla. Dubrovački statut uređuje kaparu na sličan način kao Splitski i Korčulanski, s tim da razlikuje posljedice davanja kapare od jednog folara ili više folara, gdje je jasno da je kapara od jednog folara samo forma sklapanja pravnog posla, dok u drugom slučaju možemo uočiti naznake ideje kapare u pravom smislu riječi jer je u slučaju neispunjenja obveze ugovorna strana dužna vratiti dvostruki iznos. Opravdano je zaključiti kako je statutarnom pravu Dalmacije, kao što i Margetić više puta argumentira, kapara služila prvenstveno kao dokaz zaključenja ugovora i vrijednošću nije mogla vršiti funkciju osiguranja potraživanja. Ona je, kao i zalag u svojoj ranijoj arhaičnoj fazi, zapravo bila određeni znak da je ugovor sklopljen.

16 *Davanje jednog novčića nesumnjivo je posljedica starijeg utjecaja langobardsko-franačkog prava i tek se oživljavanjem utjecaja rimskog prava, radom glosatora i postglosatora, kapara u Dalmaciji približila nama poznatim pravnim ustanovama arra confirmatoria i arra poenentialis.*

17 Forma sklapanja ugovora davanjem novca male vrijednosti sačuvala se i na Rabu, u Dubrovniku, Korčuli, Kotoru s time da u svakome od tih gradova taj tip ugovora pokazuje određene specifičnosti.

18 Margetić smatra da to nije ni puka *arra confirmatoria* rimskog prava, odnosno dokaz zaključenja pravnog posla, već forma pravnog posla.

19 Sličnu odredbu nalazimo u Dubrovačkom statutu koji razlikuje posljedice davanja „kapare“ od jednog folara, tj. malog bakrenog novca, od davanja više folara ili kapare koja se

Creski statut u glavi 222. govori o kupoprodaju sklopljenoj tako da se daje *mali dinar za kaparu* pa ako jedna od strana ne ispuni svoju obvezu, plaća kaznu od 50 lira. Ako se za kaparu daje veći iznos, strana koja ne ispuni ugovornu obvezu plaća tih 50 lira kazne, ali povrh toga je dužna platiti i dvostruki iznos kapare. Iz navedenoga, kako ukazuje Margetić, po Cresko-osorskom statutu ne postoji bitna razlika između dviju vrsta kapare jer ona u oba slučaja ima značaj odustatnine, dok je također u oba slučaja istovremeno prema Cresko-osorskom statutu kapara i forma sklapanja ugovora. S obzirom da u nastavku odredbe stoji da kupoprodaja učinjena pred svjedokom ostaje valjana bez obzira na davanje kapare, Margetić u svojoj analizi zaključuje kako je Creski statut, kao statut novijeg datuma, prihvatio „kaparu“ samo kao relikviju prošlosti jer priznaje kao pravno valjane i one ugovore koji su sklopljeni pred svjedokom, a bez davanja kapare kao forme sklapanja ugovora²⁰ (Margetić, 1997: 173).

3.2. Založno pravo

Potreba za osiguranjem potraživanja nastala je vrlo rano. Iako vjerovnik (*creditor*; od latinske riječi *credere* – vjerovati) ima povjerenja u svog dužnika pa zato s njim i zasniva neki obveznopravni odnos, u određenim slučajevima vjerovnika ne zadovoljava osobna odgovornost dužnika pa zahtijeva da određena stvar iz imovine dužnika odgovara za dato potraživanje time što će na njoj biti zasnovano založno pravo. Na taj način se, pored osobnog osiguranja u kojem jamac odgovara vjerovniku da će dužnik isplatiti tražbinu, pojavljuje i stvarnopravno osiguranje predmetom koji odgovara za tražbinu svojom vrijednosti, a najvažnija forma stvarnopravnog osiguranja tražbina je založno pravo (Stojanović, 1965: 226). Ideja zaloga vrlo je dobro poznata i razrađena u modernom pravu, ali to je prije svega ideja modernog vremena. Takva, nama dobro poznata ideja izrasla je, u povijesti prava, iz sasvim drugačije ideje koja ukazuje na primitivni pojam te transakcije te naglašava razvoj ovog pravnog instituta u kasnijim fazama.²¹

---

sastoji od nekog drugog predmeta. U prvom slučaju je riječ isključivo o formi pravnog posla, dok u drugom slučaju preteže ideja prave kapare, što posebice proizlazi iz obveze vraćanja dvostrukog iznosa kapare ako ugovorna strana ne ispuni svoju obvezu. U tom slučaju kapara ima ulogu odustatnine s rimskim i modernim značajkama, ali i dalje nesumnjivo zadržava i ulogu forme pravnog posla. Usporedivu odredbu sadrži i Korčulanski statut.

²⁰ Prema Margetiću, *kapara je postala u creskom pravnom sustavu samo prežitak, arhaična forma koju se poštivalo samo zbog običaja koji se nije htio naprasno iskorijeniti.*

²¹ Vidi više John H., WIGMORE, “I. The Pledge-Idea: A Study in Comparative Legal Ideas.” *Harvard Law Review* vol. 10, br. 6, 1897., 321–350; John H., WIGMORE, “The Pledge-Idea: A Study in Comparative Legal Ideas. II.” *Harvard Law Review* vol. 10, br. 7, 1897., 389–417; John H., WIGMORE, “The Pledge-Idea: A Study in Comparative Legal Ideas. III.” *Harvard Law Review*, vol. 11, br. 1, 1897., 18–39.

Založno pravo u statutima u kojima su vidljivi ostaci starijeg prava je vrlo slično kapari u smislu da predstavlja oblik sklapanja ugovora pri čemu je *pignus* znak da je ugovor sklopljen, a ne osiguranje namirenja. Tek u kasnije doba pisanja istarskih statuta založno pravo pojavljuje se kao stvarno pravo na tuđoj stvari koje se zasniva s ciljem osiguranja vjerovnikove tražbine te mu se posvećuje velika pozornost (Margetić, 1983: 41).

Analizom odredbi Cresko-osorskog statuta, zaključujemo kako statut poznaje založno pravo i u smislu zaloga kao znaka da je ugovor sklopljen, ali i kao stvarno pravo na imovini dužnika koje služi osiguranju vjerovnikove tražbine i koje je akcesornog karaktera. Uz odredbe o vlasništvu, ovo je stvarno pravo kojem statut posvećuje najviše pažnje. Slijedom analize statutarnih odredbi možemo zaključiti kako statut uređuje *pignus* odnosno ručni zalog kao posjedovno sredstvo osiguranja i hipoteku, to jest, ugovorni zalog kao neposjedovno sredstvo osiguranja tražbine²² (Petрак, 2016: 114–145). Ujedno, statut poznaje dobrovoljno založno pravo nastalo ugovorom među strankama, ali i zakonsko te sudsko založno pravo. Iz statutarnih odredbi je razvidno kako su predmet založnog prava mogle biti kako pokretnine tako i nekretnine.

Postojanje svih navedenih oblika založnog prava u širem smislu dokazom je razvijenosti novčanog prometa, kredita, ali i lihvarstva jer se založno pravo pojavljuje onda kada vjerovniku za njegovu tražbinu ne daje dovoljnu garanciju sama dužnikova osoba ni njegovi eventualni osobni jamci. Zbog razvijene trgovine i prometa institutu zaloga davalo se istaknuto mjesto u statutarnim odredbama koje su redom bile usmjerene na rigoroznu zaštitu vjerovnika.

Brojnost odredbi koje se odnose upravo na postupak javne dražbe radi prodaje založenih nekretnina navodi na zaključak da je nekretnina najpouzdaniji i najčešće korišten predmet osiguranja vjerovnikovih tražbina, pogotovo ako uzmemo u obzir da ručni zalog zapravo i nije imao vrijednost u smislu eventualnog namirenja tražbine,²³ a jamstvo se opet (najčešće) svodilo na to da jamac garantira svojom nekretninom (Margetić, 1997: 173; Margetić, 1983: 41).

22 Razlikovanje ručnog zaloga i hipoteke kao oblika založnog prava na nekretninama i pokretninama razvija se tek u 17. stoljeću zahvaljujući tumačenju Huga Grotiusa prema kojem *pignus* može postojati samo na pokretninama, a hipoteka samo na nekretninama. U rimskom pravu, sukladno Ulpianu (D. 13.7.9.2. *Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit, hypothecam, cum non transit nec possessio as creditorem*. Kažemo da je ručni zalog u pravom smislu onaj kod kojeg se stvar predaje vjerovniku, dok kod hipoteke posjed ne prelazi na vjerovnika.) *pignus* i *hypotheca* razlikovali su se isključivo s obzirom na činjenicu je li založni vjerovnik imao posjed založene stvari ili ne, a ne s obzirom na to je li predmet zalaganja pokretna ili nepokretna stvar. Slijedom navedenoga, u rimskoj pravnoj tradiciji bila je poznata i, tzv. *hypotheca rei mobilis* koja se odnosila na založno pravo na pokretnoj stvari bez predaje posjeda stvari založnom vjerovniku.

23 *Pignus* je najčešće bio forma sklapanja ugovora.

Značajno je napomenuti da vjerovnik nije mogao, kao u rimskom pravu, bez daljnega sam prodavati založenu stvar ako dužnik nije izvršio svoju obvezu prema njemu, već je to mogao jedino uz dozvolu službenika. Vjerovnik nije bio ovlašten uzeti zalog od svog dužnika bez dozvole kneževe vlasti, a ako je to učinio bio je dužan vratiti, a pored toga bio je kažnjen. Očigledno je ova odredba smjerala riješiti neke probleme koji su se pojavljivali u praksi i njome se nastojalo zaštititi siromašnog dužnika koji je slabija ugovorna strana i u nepovoljnijem položaju. S istim ciljem, *lex commissoria*²⁴ nije bila dozvoljena statutom (Romas, 1975: 309–310).

Vjerovnici su, dakle, mogli svoja potraživanja ostvariti, ukoliko dužnici ne bi u roku podmirili svoja dugovanja, samo na osnovu sudske presude. Vjerovnici nisu mogli založene stvari svojih dužnika uzimati po svojoj volji i bez odredbe suda. U slučaju da su vjerovnici dokazali svoje potraživanje, koje je moglo nastati iz samog obećanja, ili na osnovu predane kapare, sud je bio dužan donijeti presudu u korist vjerovnika te ako dužnik nije imao odakle podmiriti svoj dug ili nije mogao dati zalog, ili je dao zalog, ali nedostatan, bio je dužan dužnika staviti u zatvor toliko dugo dok nije isplatio vjerovniku glavicu i troškove. Ako bi dužnik mogao dati jamca za svoje dugovanje, sud ga je morao pustiti na slobodu.

Kad je prošao rok podmirenja vjerovnikovog potraživanja, vjerovnik je mogao zatražiti da *Resimento* dade zalog na javnu dražbu, u kom slučaju sud je bio dužan dati nalog dužniku, da u roku od 15 dana iskupi zalog. Ukoliko dužnik to ne učini u postavljenom roku, daje se zalog na prodaju putem javnog nadmetanja (*publico incanto*). Ako bi dužnik posjedovao nekretninu, vjerovnik je mogao na osnovu sudske presude preuzeti posjed, tj. držanje dužnikovih stvari. Prodaja se vršila putem detaljno uređenog postupka javne dražbe koju je provodila vlast, a prethodila joj je procjena nepokretnog zaloga od strane dva čovjeka dobra glasa, kako bi se *zaštitilo siromašne*. Iz kupovnine se podmiruju potraživanje vjerovnika i njegovi troškovi na sudu, a ostatak se vraća dužniku pa je razvidno da statutarno pravo poznaje institut *superfluum* ili *hyperocha*²⁵ (Petрак, 2016: 144). Ako zalog nije bio dovoljan za podmirenje, vjerovnik je podnio tužbu za ostatak. Ovaj se postupak primjenjivao i u slučaju ako zalog nije odredio dužnik, nego oficijal, po odredbi suda, radi izvršenja sentencije.

24 U najstarije doba rimskog prava je dogovarano da će založena stvar pripasti založnom vjerovniku ako dužnik ne bi ispunio svoju obvezu i taj dogovor nazivao se *lex commissoria*, a zabranio ga je car Konstantin.

25 *Hyperocha*, lat. višak; u rimskom pravu pojam kojim se označava iznos novca koji preostane nakon što založni vjerovnik prodajom založene stvari u potpunosti namiri svoju tražbinu te je dužan taj iznos predati založnom dužniku. U istom se značenju u rimskom pravu koristio i pojam *superfluum*, a oba su preuzeta u hrvatsku građanskopravnu dogmatiku.

Pokretni zalozi, prije nego bi se dali na dražbi, stajali su u kneževoj kancelariji osam dana, a potom bi se stavili na dražbu najmanje dvije nedjelje, a ako je nepokretan zalog, u tri nedjelje. Prilikom proglašenja nadmetanja postavio se je rok od 8 dana, ako je bio pokretni zalog, za upotrebu prava prvokupa i isplate, a ako je zalog bio nekretnina, vrijedio je rok od dva mjeseca za prisutne, a šest mjeseci za odsutne. Kupovnina zaloga je određena najvećom ponuđenom sumom prilikom javne dražbe.

Kod prodaje rođaci i susjedi su mogli primijeniti svoje pravo prvokupa, vjerojatno s ciljem očuvanja objedinjenosti zemlje, a zbog vezanosti obitelji za zemlju. Oni su također mogli podmiriti dugovanja te je u tom slučaju pravo potraživanja vjerovnika cedirano na njih. Kupac zaloga prodanog na dražbi morao je čekati šest mjeseci, ako je zalog bio nekretnina, i ako su rođaci ili susjedi odsutni, radi eventualne primjene njihova prava prvokupa.

Ako bi vjerovniku nestao zalog, nije zato plaćao kaznu, nego samo vrijednost zaloga, koju određuje vlasnik zaloga zakletvom. Ova odredba daje naslutiti da založni vjerovnik nije imao posjedovna sredstva zaštite kako bi vratio oduzeti posjed založene stvari.

Primjere sudskog založnog prava prepoznavamo u odredbi o pignorciji imovine stranca u slučaju da otočanin potražuje izvjesnu činidbu od stranca, a ovaj se ne nalazi na otoku, a vlast pod koju spada stranac nije voljna sudskim putem priznati pravo otočanina. U tom slučaju ustanovljuje se sudsko založno pravo na imovini stranca koje služi da se tom imovinom naknadi potraživanje otočanina.

Zakonsko založno pravo razvidno je iz odredbi o namirenju najmodavca za potraživanje najamnine²⁶ te namirenju žene za potraživanja koja prema muževoj imovini ima u pogledu miraza i protumiraza, pri čemu je tražbina žene pretpostavljena svim vjerovnicima, osim troškova za lijekove, pogrebnih troškova i najam stanovanja, a drugi u redu namirenja je najmodavac, opet iza vjerovnika za lijekove i pogrebne troškove. Ovdje možemo povući paralelu s izričitim zakonskim hipotekama rimskog prava koje su uređene kao privilegirane generalne hipoteke jer su imale prednost pred ranijim založnim pravima.

Pravo vjerovnika na namirenje bilo je osigurano i postupovnim sredstvima, kao što je mogućnost prigovora prodaji koju bi ugovorio njegov dužnik. Kod kupoprodaje nekretnina, pravo prvokupa su imali rođaci ili susjedi u postavljenom roku, pri čemu su morali na sud položiti kupovninu i novac za sudske troškove, kako bi se kupovnina mogla dati vjerovniku koji je zatražio da se nekretnina da na inkant zbog podmirenja njegovog potraživanja. Kod donacija i zamjena nije vrijedilo pravo prvokupa, ali su uvedeni obvezni javni

²⁶ Slične odredbe o zakonskom založnom pravu nalazimo i u Zadarskom statutu (1., III, cap. 63), Šibenskom statutu (1., IV, cap. 66), Paškom statutu (1., IV, cap. 50), Splitskom statutu (1., VI, cap. 28). Analizu ovih odredbi donosi MARGETIĆ, 1983: 95.

proglasi kako bi se zaštitilo vjerovnike koji su u tom slučaju mogli staviti prigovor. Ovo je vrijedilo samo za nekretnine.

O bogatoj praksi ugovaranja založnog prava svjedoče kancelarske isprave koje daju detaljniju sliku o radu u kneževoj kancelariji koji je, između ostaloga, pisao isprave o dugovanju, isplati dugovanja, upisivao isprave o prodaji nekretnina, prigovore stranaka na otuđenje, isprave o zalozima i slično. Kao što navodi Beuc (Beuc, 1953: 81 *et seq*) u kancelarskim knjigama ove kancelarove radnje razvrstane su po materiji, kronološki u posebne kvaderne koji se nazivaju *Libri*.²⁷ Tako imamo *Liber instrumentorum ad publicum incantum* – ako bi vjerovnik na osnovu sentencije bio uveden u posjed dužnika i poslije bi se taj predmet posjeda dao na javnu dražbu te bi se vjerovnik namirio novcem prodanog predmeta. Kancelar je na osnovu ovog upisa izdavao ispravu o isplati dugovanja. Zaloge za razna dugovanja kancelar bi upisivao u *Liber pignororum stabilium*, ako je bio zalog nekretnina, odnosno u *Liber pignororum mobilium*, ako se radilo o zalogu pokretnina. Često se javlja *Liber pignororum et intromissionum*, ako je predmet preuzimanje zalogu u posjed u slučaju hipoteke ili sudskog založnog prava. Zalozi su prodavani na dražbu pa je kancelar upisivao i izvještaje općinskog teklića o dražbama.

4. Zaključna razmatranja

Zaključno, u Cresko-osorskom statutu generalno se može uočiti tendencija sređivanja odnosa između vjerovnika i dužnika s ciljem da se osigura čim veći stupanj pravne sigurnosti i namirenja vjerovnika, kao osnovni preduvjet daljnjeg ekonomskog napretka i poboljšanja ekonomskih prilika. Imajući na umu činjenicu da je Cres bio pod snažnim mletačkim utjecajem, razumljivo je da je i pravni sustav toga otoka imao mnoge aspekte mletačkog prava. U odredbama koje uređuju spomenute pravne institute prepoznavamo fiksirano običajno pravo koje je dotad vrijedilo, a koje je predstavljalo konglomerat rimskih pravnih načela, nekih instituta bizantskog prava, crkvenog utjecaja, specifičnih srednjovjekovnih oblika života i nekih slavenskih pravnih shvaćanja, u kombinaciji sa mnogim samostalnim karakteristikama koje je ovaj pravni sustav sačuvao.

Literatura/References

BEGO, Tino, „Pojačanje obveznog odnosa (ugovora)“, *Računovodstvo, revizija i financije*, XXVII, br. 12, 2017., 239–245.

²⁷ U trenutku pisanja ovoga rada, nažalost, još nije izvršena digitalizacija navedenih knjiga osorske kneževe kancelarije te se na njoj trenutno radi u Državnom arhivu u Rijeci. Možda će naknadni uvid u ove akte omogućiti dublje spoznaje i nove zaključke o karakteristikama instituta osiguranja tražbina u praksi Cresko-osorske komune.

BEUC, Ivan, „Osorska komuna u pravnopovijesnom svijetlu“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, br. 1, 1953., str. 5–161.

CVITANIĆ, Antun (ur.), *Statut grada Splita*, Književni krug, Split, 1998.

FORETIĆ, Miljenko (ur.), *Statut grada i otoka Korčule*, Grad Korčula, Korčula, 2014.

KAPOVIĆ, Mato (ur.), *Statut Grada Dubrovnika*, Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, 1990.

KOSANOVIĆ, Obrad, „Prilog bibliografiji objavljenih srednjovjekovnih dalmatinskih statuta te pravnopovijesnih studija o njima“, *Arhivski vjesnik*, br. 53, 2010., str. 137–163.

MARGETIĆ, Lujo, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Narodne novine 1996.

MARGETIĆ, Lujo, *Osnove obveznog prava na kvarnerskom području u srednjem vijeku*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1989.

MARGETIĆ, Lujo, *Osnove srednjovjekovnog obveznog prava u Dalmaciji*, HAZU, Zagreb, 1993.

MARGETIĆ, Lujo, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru*, Nakladni zavod Globus, Naklada Kvarner, Pravni fakultet u Rijeci, Zagreb – Rijeka, 2012.

MARGETIĆ, Lujo, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo, obvezno pravo*, Adamić, Zagreb – Rijeka, 1997.

MARGETIĆ, Lujo, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – Stvarna prava*, Pravni fakultet Zagreb – Pravni fakultet u Rijeci, 1983.

MITIS, Silvio, *La Dalmazia ai tempi di Lodovico, Il Grande Re d'Ungheria, Storia di Ezzelino IV da Romano, Frammenti di Storia Liburnica*, Zara, 1890.

PETRAK, Marko, *Traditio Iuris, vol. II. Verba Iuris*, Novi informator, Zagreb, 2016.

PETRIS, Silvio, *Alcuni reggitori di Cherso-Ossero dal 476 all'annessione dell'isola alla Madrepatria*, <https://www.openstarts.units.it/server/api/core/bitstreams/b080299e-9d83-4608-b981-1de8efoab8a5/content> (20. 12. 2023.)

PETRIS, Silvio, „La partecipazione di Cherso-Ossero alla civiltà italiana“, *Archeologia Triestina*, vol. XIV, III serie, 1927., <https://www.openstarts.units.it/bitstream/10077/24529/1/2968729.pdf> (10. 12. 2023.)

PETRIS, Silvio, *Lo statuto dell'isola di Cherso ed Ossero*, Ginnasio di Capodistria, Capodistria, 1889.

PETRIS, Silvio, *Storia dell'Isola di Cherso-Ossero dal 476 al 1409*, Parenzo, 1925.

ROMAC, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Informator, 1975.

STOJANOVIĆ, Dragoljub, *Stvarno pravo*, Beograd, Institut za uporedno pravo, 1965.

ŠEPAROVIĆ, Zvonimir (ur.), *Korčulanski statut*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb – Korčula, 1987.

VASSILICH, Giuseppe, „Da dedizione a dedizione, appunti storico-critici sulle isole del Quarnero“, *Archeografo Triestino*, Trieste, 1890, II Serie, vol. XV (= XIIX), articolo N. 321, <https://www.openstarts.units.it/server/api/core/bitstreams/d57de7f9-2b01-4809-b39e-42b5d9e1820a/content> (20. 11. 2023.)

VASSILICH, Giuseppe, „Dopo i “Due Tributi”, Le Isole del Quarnero nel XI secolo e nella prima meta del XII, considerate nei loro rapporti con Venezia, con l’impero bizantino e coi re della Croazia“, *Archeografo Triestino*, 1887, II Serie, vol. XIII (= XVII), articolo N. 289, 287–341.

WIGMORE, John H., “I. The Pledge-Idea: A Study in Comparative Legal Ideas.” *Harvard Law Review* vol. 10, br. 6, 1897., 321–350.

WIGMORE, John H., “The Pledge-Idea: A Study in Comparative Legal Ideas. II.” *Harvard Law Review* vol. 10, br. 7, 1897., 389–417.

WIGMORE, John H., “The Pledge-Idea: A Study in Comparative Legal Ideas. III.” *Harvard Law Review*, vol. 11, br. 1, 1897., 18–39.

Ines Matic Matešković, LL.D.,
Assistant Professor,
Faculty of Law, University in Rijeka,
Republic of Croatia

**THE PRESENCE OF ROMAN LEGAL TRADITION
IN THE INSTRUMENTS OF DEBT INSURANCE
OF THE CRES-OSOR STATUTE**

Summary

In this paper, the author analyzes legal institutes aimed at securing creditors' claims and the position of debtors and creditors in the Cres-Osor Statute in case of the debtor's failure to repay the debt. The Cres-Osor Statute pays particular attention to the pledge right and, in various ways, regulates the rules regarding the establishment of pledges on movable and immovable property, as well as the sale of pledged items and the settlement of creditors from their value. The paper provides an overview of the legal regulation of these institutes and their specific features and, based on the conducted analysis, critically evaluates the genesis of these institutes and the influence of Roman legal tradition on the development of securing claims in the legal provisions of the Cres-Osor Statute.

Keywords: *Cres-Osor Statute, securing claims, pledge right, Roman law.*